

ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Матеріали
I Всеукраїнської наукової інтернет-конференції

«Наша Місія – Світ Рівних Прав і Рівних Можливостей»

21 лютого 2019 р.
м. Переяслав-Хмельницький

**«Наша Місія –
Світ Рівних Прав
і Рівних Можливостей»**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКА МІСЬКА РАДА

**ДВНЗ «ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ»**

ДНУ «ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»

**ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
ПАДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ**

**ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г.С. КОСТЮКА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПАДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

**СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
(ЯСЛА-САДОК) КОМБІНОВАНОГО ТИПУ № 10 «ЛЮБАВОНЬКА»»
ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ**

**ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД №70 ДЕПАРТАМЕНТУ
ОСВІТИ ЖИТОМИРСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ**

УКРАЇНСЬКА СПІЛКА ПСИХОТЕРАПЕВТІВ

**ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ АРТ-ПСИХОЛОГІВ
І АРТ-ТЕРАПЕВТІВ**

**УДК 159.9:[37.091.12: 005. 745
А 43**

Рецензенти:

В. В. Волошина, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та консультативної психології факультету психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Ю. М. Кашпур, кандидат психологічних наук, доцент кафедри теоретичної та консультативної психології факультету психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

Відповідальні редактори:

В. А. Вінс, кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту освіти і практичної психології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»;

Т. М. Кузьменко, викладач кафедри менеджменту освіти і практичної психології, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»;

І. М. Зозуля, аспірант кафедри психології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(протокол № 6 від 28.02.2019 року)

Практична психологія в інклюзивному середовищі: Матеріали I Всеукраїнської наукової інтернет-конференції (м. Переяслав-Хмельницький, 21 лютого 2019 року) / За заг. ред. В. А. Вінс, Т. М. Кузьменко, І. М. Зозуля – Переяслав-Хмельницький: Видавець Я. М. Домбровська., 2019. – 248 с.

У матеріалах наукової інтернет-конференції «Практична психологія в інклюзивному середовищі» окреслено найбільш актуальні питання психолого-педагогічних аспектів впровадження інклюзії у суспільний простір. Презентовано актуальні дослідження провідних науковців і практиків, а також молодих дослідників-студентів щодо навчально-методичних та соціально-психологічних аспектів впровадження інклюзивного навчання; сучасних технологій навчання та підтримки дітей з особливими освітніми потребами; особливостей системи психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами та їх сімей; функцій і завдань менеджменту інклюзивного середовища в освіті; підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти до впровадження інклюзивної освіти; європейського досвіду упровадження інтегрованого навчання та перспективи його використання в Новій українській школі. Матеріали учасників конференції адресуються тим, хто здійснює імплементацію концепції інклюзивної освіти, фахівцям психолого-педагогічної, соціальної галузей, студентам, аспірантам, усім тим, хто цікавиться сучасним станом впровадження інклюзії.

© ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
© Кафедра менеджменту освіти і практичної психології

4. Данілавічюте Е. А., Литовченко С. В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навч.-метод. посіб. / за ред. А. А. Колупасової. Київ: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 360 с.
5. Валентик Н. Інклюзивна освіта: за і проти. *Директор школи*. 2010. № 14-15. С. 45-58.
6. Жалдак М. І., Хомік О. А., Володько І. В. Нові інформаційні технології: навч. посіб. Київ: РННЦ «ДІНІТ», 2000. 194 с.

УДК 376.33+376.356

Тетяна Єжова,
*НДПУ імені М.П.Драгоманова, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри ортопед агогіки*

РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ ЖЕСТОВОЇ МОВИ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ В УМОВАХ ДОЗВІЛЛЯ

В статті представлено й обґрунтовано методичні розробки вправ та ігрових завдань, побудованих на лексичному матеріалі програми української жестової мови для VI класу. Запропоновано вправи можуть бути використані в роботі вихователів, соціальних педагогів, психологів та педагогів-організаторів при організації дозвілля дітей з порушеннями слуху.

Ключові слова: порушення слуху, жестова мова, білінгвізм, дозвілля, тренінг.

Актуальність. Інтенсивні дослідження жестової мови науковцями країн Західної Європи та Північної Америки почали здійснюватися у другій половині ХХ століття. В центрі уваги дослідників були структура жестів, морфологічні та синтаксичні особливості національних жестових мов, жестова лексикографія, а також порівняльне вивчення жестових систем.

Мета статті: описати доробок вчених з питань вивчення жестової мови, в тому числі і українських. Представити методичні розробки вправ та ігрових завдань, побудованих на лексичному матеріалі уроків української жестової мови VI класу (теми «Людина, спілкування, відносини» та «Почуття, прояв почуттів, риси характеру»).

Виклад основного матеріалу. Ґрунтовні дослідження лінгвістичних основ жестової мови, можливостей та особливостей використання жестової мови як засобу навчання глухих дітей і дорослих були здійснені радянським, а потім російською вченою Г. Л. Зайцевою. Зокрема, в результаті цих досліджень було встановлено наступне:

- переважна більшість глухих людей є білінгвами, які у спілкуванні використовують жестову та вербальну мови; жестова мова є основним засобом міжособистісного спілкування нечуючих;

- у сучасному цивілізованому суспільстві жестова мова розглядається як мова мікросоціуму нечуючих;
- сучасне цивілізоване суспільство визнає статус нечуючих як лінгвістичної меншини;
- сучасні педагогічні системи розглядають жестову мову і як засіб, і як предмет навчання нечуючих дітей.

Також Г. Л. Зайцевою було доведено, що жестова мова є однією з природних мов людства, та являє собою високорозвинену лінгвістичну систему, що має своєрідну та складну граматичну структуру. Переконливо було показано, що жестова мова є важливим компонентом комунікативної та когнітивної діяльності глухих, найбільш ефективним засобом їх міжособистісного спілкування. Повноцінна комунікація за допомогою жестової мови в родинах глухих дозволяє глухим дітям з цих родин випереджати своїх глухих однолітків з родин чуючих у розвитку та задоволенні комунікативних потреб. Зважаючи на результати досліджень, було зроблено висновок, що педагогічна стратегія навчання глухих дітей словесної мови як другої мови є достатньо ефективною [1, с. 397-400, 411, 426, 477, 553].

Аналогічні результати отримані українськими дослідниками С. В. Кульбідією та І. І. Чепчиною [3]. Вперше в українській сурдопедагогіці С. В. Кульбідією науково обґрунтовано необхідність цілеспрямованої організації білінгвістичного навчального середовища, в якому жестова й словесна мови використовуються як рівноправні засоби розвитку та соціалізації дітей з порушеннями слуху [4. с.24].

З метою забезпечення вивчення української жестової мови у спеціальних загальноосвітніх школах для дітей глухих та зі зниженим слухом відповідно до наказу МОН України від 11.09.2009 р. № 852 «Про введення навчального предмета «Українська жестова мова» та внесення змін до Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» у 2009/2010 навчальному році у зазначених спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах введено навчальний предмет «Українська жестова мова», який викладається за програмою, розробленою співробітниками лабораторії жестової мови Інституту спеціальної педагогіки НАПН України. Заслужують на увагу вимоги до професійної компетентності вчителів даного предмету, запропоновані Н. М. Каменською [2].

Загальновизнаним є факт, що знання засвоюються набагато краще, якщо у процесі навчання реалізуються міжпредметні зв'язки, а інформація, що повідомляється дітям, пов'язується з реальним життям і життєвим досвідом дітей та має для них практичне значення. Уроки жестової мови в цьому плані також не є винятком – їх лексичний матеріал пов'язується із лексичним матеріалом загальноосвітніх предметів. Методика формування культури жестової мови нечуючих дітей на спеціальних уроках висвітлюється в працях Н. Б. Адамюк, Л. С. Димскіс, Г. Л. Зайцевої, Н. А. Зборовської,

Н. В. Іванюшевої, С. В. Кульбіді та ін. Можливості поєднання словесної та жестової мов на уроках української мови та літератури показано в роботах Н. Б. Адамюк, Н. А. Зборовської та ін.

Зазначимо, що здійснений нами аналіз наукової та навчально-методичної літератури в галузі сурдопедагогіки дає підставу для висновку, що методика корекційно-розвиткової роботи у позакласний час представлена значно вужче у порівнянні з аналогічною методикою в умовах класно-урочних занять, а педагогам-практикам бракує методичного й дидактичного забезпечення класних годин, колективних творчих справ, тренінгів та інших заходів, що проводяться з дітьми у другу половину дня.

У даній статті наведено методичні розробки вправ та ігрових завдань, побудованих на лексичному матеріалі уроків української жестової мови VI класу (теми «Людина, спілкування, відносини» та «Почуття, прояв почуттів, риси характеру»). Основою наших розробок є вправи, які широко використовуються психологами та соціальними педагогами під час проведення тренінгів толерантності, комунікативних тренінгів, тренінгів особистісного зростання, соціально-просвітницьких тренінгів, тренінгів формування життєвих навичок тощо. Ці вправи ми модифікували з урахуванням психофізичних особливостей дітей середнього шкільного віку з порушеннями слуху (Т. Г. Богданова, Е. П. Гроза, К. В. Луцько, Т. В. Розанова, Л. І. Фомічова та ін) і концепції білінгвістичного підходу до розвитку таких дітей (Н. Б. Адамюк, Л. С. Димскіс, Г. Л. Зайцева, Н. А. Зборовська, Н. В. Іванюшева, С. В. Кульбіда та ін).

Загальними цілями усіх запропонованих вправ є збагачення лексичного запасу дітей (як жестового, так і словесного); удосконалення комунікативної діяльності дітей шляхом розвитку в них уміння чітко формулювати та висловлювати українською жестовою мовою свої думки, а також розуміти жестові висловлювання інших; розвиток та підтримка в дітей прагнення підвищувати рівень володіння українською жестовою мовою; виховання дітей гармонійно розвинутими людьми, які не відчують себе неповноцінними через порушення слуху. Також представлені вправи спрямовані на розвиток в дітей навичок саморегуляції, самоаналізу, самооцінки та міжособистісного спілкування, спонукатимуть дітей до співпраці, що неодмінно позначиться на згуртованості дитячого колективу. Специфічні цілі вправ указано в їх описанні.

До всіх вправ дається орієнтовний словник жестової лексики, що відповідає програмі «Українська жестова мова» для VI класу (теми «Людина, спілкування, відносини» та «Почуття, прояв почуттів, риси характеру»). Цей словник може бути доповнений іншими жестами, якщо в дітей є потреба у їх використанні. Універсальні рекомендації тут дати важко, оскільки діти, навіть в межах однієї вікової групи, можуть мати різний рівень володіння жестовою мовою, а також різний рівень мовленнєвого розвитку.

Слідом за Г. Зайцевою ми пропонуємо наступну методику роботи над новим жестом:

- уточнити (або сформулювати) зміст нового поняття;

- увести словесне та жестове позначення цього поняття;
- навчити дітей будувати висловлювання, що включають новий жест [1, с. 402].

Зазначимо, що аналогічна методика використовується в процесі білінгвістичного навчання дітей, якічують, у загальноосвітніх школах з навчанням мовами національних меншин [5].

В якості обладнання для проведення вправ використовуються сюжетні картини, що ілюструють поняття, наведені в словнику. Також доцільним є використання фото- та відеосюжетів з життя школи.

Перед проведенням вправ дітей необхідно ознайомити з основними правилами групової роботи:

1. *Будь щирим і відкритим.* При виконанні вправ не можна лицемірити та говорити неправду.

2. *Завжди говори лише від свого імені.* Основна увага дітей має бути зосереджена на процесах самопізнання, самоаналізу й рефлексії. Навіть оцінка дій та висловлювань інших дітей має здійснюватися через висловлення власних почуттів і переживань. Забороняється використовувати фрази типу: «ми вважаємо...», «ми думаємо по-іншому...» тощо, оскільки таким чином дитина намагатиметься перекласти відповідальність за власні почуття й думки на аморфне «ми». Всі висловлення мають будуватися з використанням особистих займенників однини: «я відчуваю...», «мені здається...», «я не згоден» тощо. Дане правило є важливим, оскільки прямо пов'язано з одним із завдань запропонованих вправ – навчити дітей брати на себе відповідальність за свої слова та вчинки.

3. *Будь доброзичливим.* Дітям необхідно пояснити, наскільки важливими для життєздатності їхнього колективу є емоційна підтримка, доброзичливі взаємини, щирість і довіра один до одного.

4. *Будь активним.* Оскільки групова робота належить до активних методів навчання й розвитку, така норма, як активна участь усіх, є обов'язковою. Педагог має так організувати заняття, щоб в дітей просто не було можливості пасивно «відсидітися». В той же час може статися, що дехто з дітей не захоче виконувати завдання. Якщо причина в надмірній сором'язливості дитини – не наполягайте, дайте дитині освоїтися, послухати інших. Якщо ж причина в тому, що дитині не вистачає слів та жестів – допоможіть їй скласти декілька речень.

5. *Дотримуйся принципу конфіденційності.* Педагог обов'язково повинен звернути увагу дітей на один дуже важливий момент: все, про що говориться на занятті щодо конкретних дітей, має залишитися всередині групи. Ця природна етична вимога є умовою створення атмосфери психологічної безпеки й саморозкриття дітей.

Важливим елементом кожної вправи є обговорення, яке має на меті не лише розвиток мовлення дитини, а й спонукає її до аналізу ситуації, самопізнання та самооцінки. Під час обговорення педагог має уважно вислуховувати дітей, підкреслювати цінність висновків, зроблених ними. В

такій ситуації дитина відчуває повагу дорослого, що сприяє як її самоприйняттю, так і формуванню толерантного ставлення до інших дітей групи. При обговоренні педагог має звертатися і до окремих дітей, і до групи в цілому.

Вправа № 1 «Самопрезентація».

Мета:

- формування в дітей навичок коректної самопрезентації;
- сприяння підвищенню самооцінки дітей.

Орієнтовний словник: прямолінійний, вольовий, турботливий, щирий, душевний, прямодушний, вихований.

Хід вправи. Дітям дається завдання розповісти про свої позитивні якості; розповідь проілюструвати прикладами: «Я вважаю себе щирим, тому що... (дитина описує ситуації, в яких проявлялася дана якість)».

Обговорення. Дітям пропонується відповісти на питання:

- Хто розповів про себе найбільш повно? Найменш повно? Чому?
- Хто розповів про себе найбільш правдиво? Найменш правдиво?

Чому?

Методичні рекомендації.

Перед виконанням вправи дітям необхідно пояснити значення слова «самопрезентація» та розповісти, в яких випадках і з якою метою вона робиться.

Під час виконання вправи дитина може зазнавати утруднень у визначенні своїх позитивних якостей. Педагог навідними питаннями має їй допомогти.

Під час обговорення діти можуть сказати, що хтось розповів про себе дуже мало або не зовсім правдиво тому, що в нього нема позитивних якостей. Педагогові необхідно підвести дітей до думки, що позитивні якості є в кожного з них, але в одних випадках ці якості дуже легко знайти в собі і їх добре бачать усі, а в деяких випадках щось позитивне знайти і побачити важче, тому потрібно не приховувати свій позитив, а намагатися зробити так, щоб усі про нього дізналися.

Вправа № 2 «Випускання пари».

Мета:

- діагностика емоційної сфери дітей;
- діагностика міжособистісних стосунків у дитячому колективі;
- формування в дітей навичок коректного спілкування.

Орієнтовний словник: двоєдушний, слабовольний, злий, лицемірний, підлабузник, ябеда, малодушний, пихатий.

Хід вправи. Дітям дається інструкція: «Сядьте в коло. Кожен з вас може сказати, що йому не подобається в інших, але всі претензії необхідно обґрунтовувати, тобто наводити конкретні приклади з життя».

Говорити треба по черзі, звертатися при цьому потрібно до конкретної людини. Тим, про кого говорять, не потрібно виправдовуватися чи щось пояснювати».

Якщо в дитини немає претензій до інших, вона можна сказати: «Мені не потрібно «випускати пару», тому що я ні на кого не серджуся».

Коли коло «випускання пари» закінчиться, учасники, на яких скаржилися, можуть висловити свою думку з цього приводу.

Обговорення. Дітям пропонується відповісти на питання:

- Що ви відчували під час цієї вправи?
- Чи легко було «випускати пару» коректно?
- Чи легко було слухати, що про вас говорять?
- Чи дізналися ви про себе щось нове? Щось неприємне?
- Чи дізналися ви про щось таке, що можете та хочете в собі змінити?
- Чи дізналися ви про щось таке, чого змінити не хочете? Чому?

Методичні рекомендації.

Перед виконанням вправи дітям необхідно пояснити значення фразеологізму «випустити пару».

Під час виконання вправи педагог має звертати увагу на емоційний стан дітей. Розсердженій або ображеній дитині необхідно допомогти виразити свої почуття без агресії.

Під час обговорення потрібно підвести дітей до думки, що іноді оточуючі бачать нас не такими, якими ми бачимо себе самі. Людина завжди може спробувати змінити в собі те, що іншим не подобається, але іноді вона не може або не хоче цього робити. Треба спробувати розібратися в собі та відверто поговорити з тим, хто тебе «недолюбляє».

Висновки. Отже, усе викладене дає підставу для висновків:

1. Робота з розвитку культури жестової мови має бути складовою всього навчально-виховного процесу спеціальних шкіл для дітей з порушеннями слуху й покликана сприяти реалізації головної мети школи: всебічному й гармонійному розвитку особистості дитини.

2. Роботу із вдосконалення культури жестової мови доцільно проводити паралельно з традиційною роботою з розвитку словесного мовлення дітей з порушеннями слуху.

3. Значна кількість ігор та ігрових вправ, розроблених для дітей, які чують нормально, можуть бути модифіковані таким чином, щоб сприяти реалізації білінгвістичного підходу до розвитку дітей з порушеннями слуху.

Вважаємо, що проблема розвитку комунікативної компетентності дітей з порушеннями слуху різних вікових груп у позакласний час потребує подальших досліджень.

Література

1. Зайцева Г. Л. Жест и слово научные и методические статьи. Москва, 2006. 627 с.

2. Каменська Н. М. Критерії фаховості вчителів укр. жестової мови. *Жестова мова й сучасність*: зб. наук. праць; гол. ред. В. В. Засенко. Київ: Пед. думка, 2010. Вип. 5. С.17-26.

3. Кульбіда С. В Чепчина І. І. Дослідження української жестової мови на початковому етапі. *Жестова мова й сучасність*: зб. наук. праць. Київ: Пед. думка, 2008. Вип. 3. С.124-135.

4. Кульбіда С. В. Теоретико-методичні засади використання жестової мови у навчанні нечуючих : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.03. Київ, 2010. 43 с.

5. Методичні рекомендації МОН, молоді та спорту України щодо застосування елементів двомовного навчання при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин від 28.08.2009 р. № 1/9-581 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>.- Назва з екрана.

УДК 376.14-79

Руслана Климова,
*Одеська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат №91
I-III ступенів для глухих дітей,
заступник директора з виховної роботи, вчитель хімії*

ВИКОРИСТАННЯ ГРИ У БІЛІНГВАЛЬНОМУ НАВЧАННІ НА УРОКАХ ХІМІЇ

У статті висвітлюється роль уроку-гри як засобу білінгвального навчання глухих учнів. Наведено приклад застосування при вивченні конкретної теми на уроці хімії глухими учнями.

Ключові слова: *урок-гра, методи, особливості глухих дітей, білінгвальне навчання, дактильне мовлення.*

Актуальність. За соціологічними даними на планеті проживає 18 % людей з порушеннями слуху. Як правило, такі люди досягають великих успіхів у мистецтві, оскільки компенсують фізичні властивості, які недодала природа, у зорі. Відомі такі люди також у науці та спорті. Люди з порушеннями слуху вміють зосереджуватись і йти до поставленої мети, не відволікаючись на шум навколишнього середовища. Доказом цього відомі художники Франсиско Хосе де Гойя, Роберто Готье Прадес, серед вчених Інго Барта, серед спортсменів Григорій Кошевніков та інші. Але для того, щоб досягти поставленої мети людині з порушеннями слуху потрібно навчитися сприймати інформацію. Існують різні методи навчання глухих людей спілкуванню. Це дактильне і кальковане жестове мовлення. Залежно, в якій родині з'явилась дитина (чуючих чи глухих батьків) до неї необхідно знайти індивідуальний підхід навчання, спілкування з оточуючим світом [3. с. 32]. Від цього залежить сприйняття навколишнього світу, зацікавленість. Головне завдання сурдопедагога не тільки навчити спілкуватися, але й виявити та розвинути здібності дитини. Звернемо увагу на нечуючу дитину з точки зору засобів спілкування [2. с. 88]. Глухий